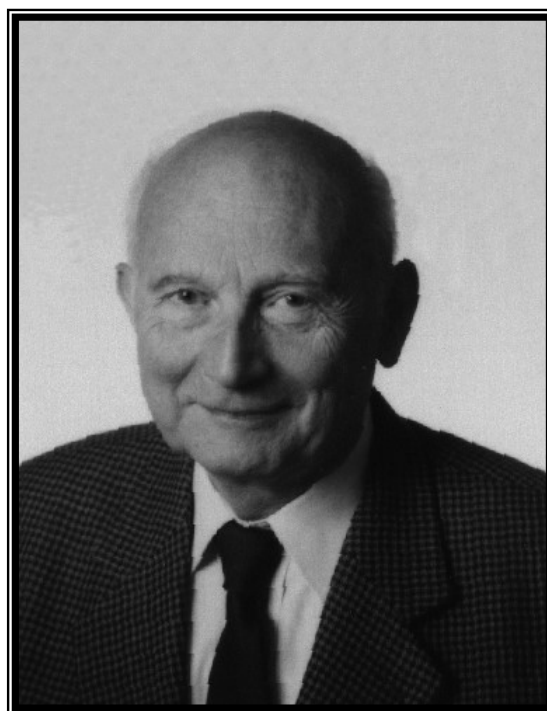

Prof. dr hab. Jan Krzymański (1929-2023)

Twórca Polskiej Szkoły Badań i Hodowli Roślin Oleistych

Profesor dr hab. Jan Krzymański zmarł 6 lutego 2023 r. w wieku 93 lat. Odejście Profesora nappełniło wielkim smutkiem Jego uczniów, współpracowników, przyjaciół i bliskich. Pozostawił po sobie najlepsze wspomnienia.

Profesor Jan Krzymański urodził się 21 maja 1929 roku w Poznaniu, całe życie związany był z tym miastem. W 1952 roku ukończył studia na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu uzyskując tytuł magistra filozofii w zakresie chemii. Na tym samym Wydziale w 1961 roku uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych. Stopień doktora habilitowanego został nadany Profesorowi przez Radę Naukową IHAR w 1970 roku na podstawie pracy pt. „Genetyczne możliwości ulepszania składu chemicznego nasion rzepaku ozimego”. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1976 roku, a tytuł profesora zwyczajnego w 1982 roku.

Pracę w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Zakładzie Roślin Oleistych w Poznaniu (późniejsze nazwy Oddział Poznańsko-Gorzowski, Oddział Poznański) rozpoczął 1 marca 1952 roku, gdzie pracował do czasu przejścia na emeryturę w 1999 r., kolejno na stanowiskach: starszy asystent, adiunkt, docent, profesor nadzwyczajny, profesor zwyczajny, pełniąc funkcje kierownika laboratorium chemicznego, zakładu, oddziału.

Działalność naukową w Instytucie Profesor Jan Krzymański rozpoczął od rozwinięcia badań nad metodami analiz chemicznych i instrumentalnych materiałów roślinnych i ich adaptacją do badań roślin oleistych. Następnie Profesor rozszerzył swój zakres zainteresowań o genetykę i hodowlę roślin; rozpoczął badania nad dziedziczeniem i odziedziczalnością najważniejszych cech jakościowych rzepaku, co stworzyło teoretyczne podstawy do podjęcia prac nad otrzymaniem rzepaku ozimego o ulepszonym składzie oleju i śruty poekstrakcyjnej. Profesor zajmował się badaniami i hodowlą także innych roślin oleistych jak mak, len, gorczyca biała.

Przełomem w Jego karierze był pobyt na stypendium FAO w Canada Agriculture Research Station w Saskatoon (1966/67), gdzie korzystając z nowoczesnej aparatury odkrył, że polska odmiana rzepaku jarego Bronowski może być źródłem niskiej zawartości glukozyolanów, niepożądanych związków siarkowych w nasionach rzepaku; wcześniej (1961) odkrył, że odmiana ta charakteryzuje się obniżoną zawartością kwasu erukowego w oleju nasion rzepaku. W tym samym czasie dr Baldur Stefansson

z University of Manitoba w Kanadzie wyselekcjonował zeroerukową linię z jarej odmiany rzepaku Liho (1961). Oba te odkrycia dały podstawę do hodowli **podwójnie ulepszonych** odmian rzepaku (syn. **Canola**) pozbawionych kwasu erukowego w oleju, szkodliwego z punktu widzenia diety człowieka oraz o istotnie obniżonej zawartości glukozytynolanów w nasionach, które znacznie ograniczały przydatność poekstrakcyjnej śruty rzepakowej jako paszy wysokobiałkowej w żywieniu zwierząt hodowlanych. Obaj odkrywcy Profesor Jan Krzymański i dr Baldur Stefansson nazywani są **ojcami rzepaku typu "Canola"**, bowiem dzięki ich badaniom w świecie pojawiła się nowa wartościowa roślina uprawna. Odkryte genetyczne źródła niskiej zawartości kwasu erukowego i glukozytynolanów zostały wykorzystane do hodowli odmian rzepaku ozimego i jarego na całym świecie, przyczyniły się do rozwoju hodowli i uprawy rzepaku. Dzięki tym odkryciom rzepak z rośliny o marginalnym znaczeniu stał się jedną z najważniejszych roślin oleistych w świecie. Dzisiaj jest to druga po soi oleista roślina uprawna pod względem znaczenia gospodarczego w świecie, a najważniejsza w Europie. Ponadto oba źródła genetyczne tych ważnych cech jakościowych jako jedyne są wykorzystywane także w hodowli innych gatunków z rodzaju *Brassica*.

Profesor Jan Krzymański jako organizator badań i hodowli

W 1971 r. Ministerstwo Rolnictwa ze względu na wzrost znaczenia rzepaku dla polskiego rolnictwa powołało Resortowy Zespół Badawczy, którego celem było wyhodowanie nowych plennych odmian rzepaku ozimego o niskiej zawartości kwasu erukowego w oleju i glukozytynolanów w śrucie oraz opracowanie ich agrotechniki. Kierownictwo tego Zespołu powierzono prof. Krzymańskiemu (1971-1973). Badania rozwinięte przez Profesora były kontynuowane w Rządowym Programie Rzepakowym (1974-1990) i podproblemie Rośliny Oleiste (1991-2000), którymi Profesor również kierował. Profesor ciągle rozwijał nowe kierunki badawcze, skupił wokół siebie liczne grono naukowców z różnych ośrodków badawczych, uczelni, hodowców, specjalistów przemysłu tłuszczowego i utworzył w ten sposób zespół, którym kierował, a wyniki tych badań przyczyniły się, że w Polsce podobnie, jak w innych krajach, rzepak stał się ważną gospodarczo rośliną oleistą, dzisiaj jesteśmy w europejskiej czołówce producentów rzepaku. Dzięki znajomości problematyki badawczej związanej z rzepakiem Profesor stworzył zespół naukowców i techników liczący 289 osób, podczas gdy początkowo był to zespół liczący tylko 24 pracowników IHAR w Poznaniu. Tak liczny zespół złożony ze specjalistów różnych dziedzin i dyscyplin pozwolił na rozwinięcie badań nie tylko w zakresie genetyki i hodowli, ale także agronomii, agrofizyki, biotechnologii, biometrii, biologii molekularnej, inżynierii genetycznej, fizjologii roślin, fitopatologii, ochrony przed patogenami, metod chemicznej i instrumentalnej oceny materiałów roślinnych i produktów pochodzących z roślin oleistych, biologicznej oceny produktów otrzymywanych w wyniku przerobu roślin oleistych. W większości ośrodków badawczych i hodowlanych, które nawiązały współpracę w ramach programów kierowanych przez Profesora Krzymańskiego, tematyka roślin oleistych, zwłaszcza rzepaku ozimego pozostała i nadal jest rozwijana. Stąd uważam za uprawnione nazwanie Profesora „**Twórcą polskiej szkoły badań i hodowli roślin oleistych**”.

Profesor kierował licznymi projektami i tematami badawczymi. Dzięki inicjatywie Profesora zostały rozwinięte nowe kierunki badań nad rzepakiem, jak badania nad heterozją, ulepszaniem jakości śruty rzepakowej poprzez obniżanie zawartości związków antyżywnościowych, wytwarzanie genotypów o różnych proporcjach kwasów tłuszczowych w oleju. Profesor zawsze promował nowe tendencje w badaniach dzięki czemu w Oddziale Poznańskim rozwijały się prace z zakresu genetyki molekularnej i biotechnologii.

Obiektem zainteresowań Profesora był nie tylko rzepak, ale także mak, len, gorczyca biała. Dzięki pracom badawczym i hodowlanym, którymi kierował powstały odmiany maku o bardzo wysokiej zawartości morfiny dla potrzeb przemysłu farmaceutycznego. Prace hodowlane prowadzone nad makiem niskomorfinowym, praktycznie bezmorfinowym zaowocowały pięcioma odmianami wpisanymi do rejestru odmian, cztery z nich to odmiany unikatowe posiadające markery fenotypowe, barwę i kształt płatków korony odróżniające te odmiany od tradycyjnych. Dużo pracy Profesor poświęcił ulepszeniu gorczycy białej w celu wyhodowania gorczycy o jakości takiej jak rzepak podwójnie ulepszony, co zaowocowało dwoma odmianami: jedną niskoerukową oraz pierwszą odmianą podwójnie ulepszoną.

Aktywność w środowisku naukowym

Profesor był bardzo aktywny w środowisku naukowym, był członkiem rad naukowych sześciu instytutów: IHAR (1968-2001), Instytutu Przemysłu Tłuszczowego (1968-1983), Instytutu Genetyki Roślin PAN (1975-1999), Instytutu Ochrony Roślin (1985-1989), Instytutu Roślin Włóknistych i Przetworów Zielarskich (1985-1989), Instytutu Chemii Bioorganicznej PAN (1990-1992); przez 35 lat był członkiem Komitetu Fizjologii, Genetyki i Hodowli Roślin PAN, członkiem Rady Hodowców Roślin Uprawnych przy Ministrze Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (1994-1997). Działał także w stowarzyszeniach branżowych: w Związku Twórców Odmian Roślin Uprawnych (od 1988) jako członek zarządu, prezes

i wiceprezes oraz był członkiem honorowym Polskiego Stowarzyszenia Producentów Oleju i Krajowego Zrzeszenia Producentów Rzepaku i Roślin Białkowych. Należał do stowarzyszeń naukowych krajowych (PTG) i międzynarodowych (EUCARPIA).

Znacząca była także działalność międzynarodowa Profesora. Był jednym z twórców i aktywnym członkiem (od 1975 r.) Międzynarodowej Grupy Doradczej ds. Badań nad Rzepakiem (GCIRC – Groupe Consultatif International de Recherche sur le Colza, obecna nazwa Global Council for Innovation in Rapeseed and Canola), jako członek zarządu, prezes, wiceprezes, a po przejściu na emeryturę jako członek honorowy. Działał na rzecz rozwoju badań i hodowli rzepaku w Europie Środkowej, brał udział i przewodniczył trójstronnej współpracy między Polską, Czechosłowacją i NRD. Był ekspertem ds. hodowli maku na Tasmanii jako członek International Working Group of Experts on *Papaver bracteatum* (1974-1983). Wielokrotnie konsultował prace badawcze i programy hodowli rzepaku podwójnie ulepszanego w Chinach. Profesor dbał o kontakty i wymianę doświadczeń z innymi ośrodkami badań nad rzepakiem: we Francji, w Chinach, Kanadzie, Holandii, Niemczech, Rosji, Szwecji, Ukrainie.

Profesor kierując dużym resortowym zespołem badawczym widział potrzebę stworzenia forum wymiany informacji i dyskusji naukowych. Organizował konferencje krajowe i międzynarodowe. Najważniejsza była cykliczna konferencja Rośliny Oleiste, która stała się forum wymiany naukowej wszystkich dyscyplin wiedzy związanych z roślinami oleistymi. Uczestnikami jej byli nie tylko naukowcy i hodowcy z Polski, ale także z innych krajów europejskich, Kanady.

W 1987 r. zorganizował w Poznaniu 7. Międzynarodowy Kongres Rzepakowy, który zgromadził ponad 700 uczestników z całego świata.

Stworzył czasopismo *Rośliny Oleiste – Oilseed Crops*, które było dwujęzycznym (polski/angielski) rocznikiem naukowym (1990-2016) promującym szeroki zakres badań nad roślinami oleistymi. Zainicjował także cykl innych wydawnictw adresowanych do praktyki rolniczej, uważał bowiem, że nowe generacje odmian roślin oleistych powinny być kierowane do uprawy wraz ze szczegółową informacją o ich jakości oraz instrukcją technologii uprawy. W sumie przy dużym wsparciu merytorycznym Profesora wydano 11 edycji monografii: „Rzepak ozimy”, „Rzepak jary”, „Len oleisty”, „Mak”, „Gorczyce”.

Twórca i nauczyciel

Zakres zainteresowań Profesora był tak duży, że nie sposób wymienić wszystkie Jego zasługi dla nauki, hodowli i rolnictwa. Naukowy dorobek to ponad 280 prac naukowych i popularno-naukowych opublikowanych w czasopismach krajowych i zagranicznych. Działalności Profesora towarzyszyła idea wiązania badań podstawowych z praktyką hodowlaną. Profesor był współtwórcą 22 odmian rzepaku ozimego, jednej odmiany rzepaku jarego, 8 odmian maku, 2 odmian gorczycy białej.

Profesor bardzo dbał o rozwój naukowy swoich współpracowników. Pod Jego kierunkiem zostało wykonanych kilka prac magisterskich, 9 prac doktorskich, czterech współpracowników uzyskało habilitację, dwie osoby otrzymały tytuł profesora.

Był recenzentem 18 prac doktorskich oraz 13 prac habilitacyjnych, wykonał dwie recenzje dorobku dla uzyskania stanowiska profesora uczelnianego oraz 8 recenzji dla uzyskania tytułu profesora. Każdy doktorat był zaprojektowany tak aby zapewnić rozwój nowego kierunku badań w Oddziale. Autorzy tych prac z wdzięcznością wspominają uwagi i dyskusje z Profesorem, które zaowocowały ulepszeniem prac i ich pomyślnym zakończeniem, a także przyczyniły się do rozwoju naukowego doktorantów i habilitantów. Profesor był wymagający, ale chętnie dzielił się swą wszechstronną wiedzą.

Nagrody i wyróżnienia

Szeroka i efektywna działalność Profesora była doceniana i wyróżniana nagrodami i medalami. Profesor Jan Krzymański za swoje zasługi odznaczony został m.in. Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Za wybitny wkład w ulepszanie rzepaku został uhonorowany medalem GCIRC (Międzynarodowej Grupy Doradczej ds. Badań nad Rzepakiem)– International Award for Research in Rapeseed (2003) oraz Medalem im. Oczapowskiego (2005).

Kierowany przez Profesora zespół problemowy do spraw roślin oleistych uzyskał wiele nagród m.in. Państwową Nagrodę Zespołową Drugiego Stopnia „Za wyhodowanie podwójnie ulepszonych odmian rzepaku ozimego” (1988).

Zespół pracujący pod kierunkiem Profesora nad ulepszeniem maku otrzymał Nagrodę Ministra Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego „Za wprowadzenie do produkcji dwóch nowych niskomorfinowych odmian maku z markerem morfologicznym płatków kwiatowych” oraz Złoty Medal Polagra za niskomorfinową odmianę Mieszko z markerem fenotypowym kwiatu (2000).

Uczestniczył także w pracach zespołu, który otrzymał Nagrodę Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi za osiągnięcia w zakresie wdrażania postępu w rolnictwie za „Wytworzenie i wdrożenie do uprawy nowych typów odmian rzepaku ozimego – mieszańców złożonych” (2003)

Trudno zawrzeć na kilku stronach tak bogate i owocne życie człowieka, jedynie posługując się łacińskim przysłowiem można podsumować *Scientia potestas est* (Wiedza to potęga). Profesor był znakomitym naukowcem o szerokiej rozpoznawalności w kraju i świecie. Spuścizna Jego myśli naukowej jest wielka.

Profesor Jan Krzymański na emeryturę przeszedł po blisko 50 latach pracy poświęconych roślinom oleistym. Praca nad tymi roślinami obok ukochanej rodziny była najważniejszą pasją Jego życia. Po przejściu na emeryturę w dalszym ciągu interesował się pracami Oddziału, dzielił się aktualną wiedzą naukową z zakresu roślin oleistych, dyskutował, z wielką życzliwością udzielał porad młodszym pracownikom naukowym.

W czasie, kiedy już nie mógł przychodzić do Instytutu, bo brakowało mu sił, niejednokrotnie w rozmowach telefonicznych pytał mnie o każdego pracownika, o każdy problem, wskazywał co jeszcze należy zbadać w roślinach oleistych, zwłaszcza w rzepaku. Bardzo żałował, że już osobiście nie może zaangażować się w rozwiązywanie problemów, ale miał wielką pasję badacza i w czasie jednej z ostatnich rozmów telefonicznych zaproponował żebyśmy jeszcze wspólnie napisali pracę na temat prozdrowotnych wartości oleju rzepakowego, aby podkreślić wagę prac nad tą rośliną dla społeczeństwa, a nawet przysłał mi materiały, które zdołał zgromadzić w tym celu.

Osobiście jestem wdzięczna Profesorowi za odegranie roli przewodnika w mojej pracy naukowej, za stawiane wymagania, za kierowanie rozwojem naukowym.

Był prawdziwym uczonym, mądrym i dostojnym, a zarazem Człowiekiem o niespotykanej wrażliwości, otwartym na innych. Jego skromna, szlachetna osoba, pełna pasji dla nauki i hodowli pozostanie na zawsze w mojej pamięci.

Poznań, 2023 r.

Iwona Bartkowiak-Broda